Тернавська Вікторія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ,

Нор Артем Григорович,
викладач кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

ПРИНЦИП НЕДИСКРИМІНАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ (КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Україна, інтегруючись з перших років незалежного державотворення в європейський політико-правовий простір, закріпила в Конституції України базові європейські цінності – життя і здоров'я людини, її гідність, свободу, рівність конституційних прав і свобод громадян, а також їх рівність перед законом. Імплементуючи положення статей 1, 2 Загальної декларації прав людини 1948 р. [1], Україна визначила в статті 24 Основного Закону не тільки рівність, але й гарантувала унеможливлення встановлення будь-яких привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [2].

Принцип рівності і принцип недискримінації є когерентними, але не тотожними: «оскільки максима рівності вимагає рівного ставлення до рівних, заборона дискримінації виключає різне ставлення з необґрунтованих підстав» [3, с. 9]. Директива Ради 2000/43/ЄС від 29.06.2000 р. про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження встановлює, що право всіх осіб на рівність перед законом та захист від дискримінації є універсальним правом, визнаним основоположними міжнародно-правовими актами [4]. Україна імплементувала положення Директиви Ради 2000/43/ЄС, а також Директиви Ради 2000/78/ЄС шляхом внесення змін в чинне законодавство, зокрема в Кодекс законів про працю, а також прийняття нових актів, а саме Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 р. № 5207-VI, Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV, де визначено поняття та форми дискримінації, а також настання юридичної відповідальності за порушення законодавства про запобігання та протидію дискримінації.

Поняття «дискримінація» визначено Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 р. № 5207-VI як дійсне чи непряме обмеження особи та/або групи осіб у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі за ознаками раси, кольору шкіри, етнічного та соціального походження [5]. Цей Закон також передбачає випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними. Такі положення Закону цілком відповідають Директиві Ради 2000/43/ЄС. Однак, слід погодитись з О. Бачинською, яка стверджує, що закріплення в нормативно-правових актах принципу недискримінації ще не забезпечує рівність прав людини і громадянина в Україні, оскільки відсутній реальний механізм захисту осіб, що постраждали від дискримінації, що має своїм результатом неефективність заходів протидії та боротьби з дискримінацією [6, с. 166].

На сьогодні найбільш проблемним залишається питання додержання принципу недискримінації в аспекті прав громадян, що належать до ромської національної меншини. Рада Європи на підставі моніторингових звітів Європейської комісії проти расизму та нетерпимості, а також Консультативного комітету Рамкової конвенції про захист національних меншин постійно зазначає про систематичне порушення прав ромів на Закарпатті. Однак, на нашу думку, питання дискримінації громадян України, які належать до ромської національної меншини, потрібно розглядати широко і системно: у сфері освіти, у сфері надання соціальних послуг, у сфері зайнятості населення, оскільки проблема забезпечення і захисту прав і свобод цих громадян є комплексною. Перш за все, слід враховувати базові ознаки (характеристики) дискримінації як соціального явища, що мають правову оцінку:

1) наявність порушення (обмеження у визнанні, реалізації або користуванні) прав і свобод;

2) наявність певної ознаки, на підставі якої відбувається розрізнення, яка може бути як дійсною, так і припущенням;

3) відсутність правомірної, об'єктивно обґрунтованої мети, для досягнення якої проводиться розрізнення;

4) недотримання принципу пропорційності (належності та необхідності) між метою розрізнення та способами її досягнення [7, с. 7-8].

Вважаємо, що принцип недискримінації не має суперечити принципу рівності всіх перед законом. Річ у тім, що більшість громадян ромської національної меншини не реєструють своїх новонароджених дітей, не віддають їх в українські заклади дошкільної і шкільної освіти; такі особи з віком мають проблеми з одержанням паспорту та реєстраційного номеру облікової картки платника податків, що, своєю чергою, ускладнює можливість працевлаштування та одержання певних соціальних послуг та пільг. На нашу думку, питання не стільки у дискримінаційному ставленні органів публічної влади, їх посадових і службових осіб до громадян, що належать до ромської національної меншини, скільки у небажанні самих ромів інтегруватися в українське суспільство. До

прикладу візьмемо сферу зайнятості населення: з одного боку, Конституція України забороняє примусову працю, а з іншого – одержати певну посаду чи роботу може особа, яка має визначену законодавством освіту, кваліфікацію, досвід і навички. Для осіб, які у більшості, не мають навіть повної середньої освіти, а подекуди є навіть неписьменними, надається лише некваліфікована робота за наявності документів, що посвідчують особу. Зважаючи на виняткову ситуацію з громадянами, які належать до ромської національної меншини, Закарпатська обласна служба зайнятості пропонує таким громадянам безкоштовний підбір вакансій, навчання або перекваліфікацію. У 2025 році лише трохи більше 30% ромів працевлаштовані на Закарпатті [8], оскільки ці громадяни не виявляють бажання працювати у сфері благоустрою та комунального господарства, де власне є некваліфікована робота. І це досить низький показник для регіону, де проживає 95% громадян, що належать до ромської національної меншини. У цьому питанні обґрунтованою є позиція С. Погребняка, який зазначає, що «концепція рівності доповнює класичну ідею формальної рівності можливостей ідеєю створення реальних можливостей для членів суспільства конкурувати з іншими його членами, причому з достатніми шансами на успіх». [9, 25]. Тому «саме послідовна реалізація принципу недискримінації в юридичних практиках і інституціях є основним фактором, що свідчить про наявність у правовій системі справедливого балансу між вимогами формальної і фактичної рівності можливостей» [9, 26].

З огляду на вищезазначену проблему, Кабінет Міністрів України за сприяння Ради Європи розробив План заходів щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України [10], що включає окрему стратегічну рамку щодо осіб, які належать до ромської національної меншини (спільноти) України з урахуванням нового Ромського стратегічного рамкового документа Європейського Союзу для рівності, інклюзії та участі на 2020-2030 роки [11]. Однак, реалізація заходів, передбачених цим Планом, потребує не лише прийняття низки підзаконних нормативно-правових актів, але й їх належного правозастосування, що зумовлено високим рівнем правової культури чиновників, а також задовільного фінансування, що вимагає забезпечення відповідних статей у державному та місцевих бюджетах.

Таким чином, реалізація принципу недискримінації потребує не тільки юридичних гарантій – імплементації в нормативно-правові акти, але й загальних, тобто належного фінансування програм соціального захисту громадян, що належать до меншин (національних, релігійних, соціальних), та інституційно-правових гарантій, які б ефективно захищали права представників меншин в Україні, не порушуючи когерентний принцип рівності.

Список використаних джерел:

1. Загальної декларації прав людини : міжнародний документ від 10.12.1948 р. / Організація Об’єднаних Націй. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
3. Gloria Gaggioli, Pavle Kilibarda (eds). Equality and non-discrimination. The Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights. August 2025. 222 p. URL : https://geneva-academy.ch/wp-content/uploads/2025/09/Equality-and-Non-Discrimination_web.pdf
4. Директива Ради 2000/43/ЄС про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження : міжнародний документ від 29.06.2000 р. / Рада Європейського Союзу. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65#Text
5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text
6. Бачинська О. Співвідношення принципів недискримінації та рівності у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 165-168.
7. Запобігання та протидія дискримінації в Україні. Множинна дискримінація : навч. посіб. / кол. авт. [В. С. Березняк, О. С. Юнін, В. В. Шаблистий та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц., Заслуженого юриста України А. Є. Фоменка. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. 236 с.
8. На Закарпатті цього року отримали роботу понад 30% ромів, які мали статус безробітних. *ZMINA*. 05 серпня 2025. URL: https://zmina.info/news/ombudsman-vyvchatyme-umovy-zhyttya-i-potreby-romskyh-gromad-zakarpattya/
9. Погребняк С. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3(50). С. 23-34.
10. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 р. № 475-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text
11. Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.07.2021 юр. № 866-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text